

**УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ПАВЛА ТИЧИНИ**

РЕВНЮК Наталія Іванівна

УДК 37.035.6:378

**ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ
ПЕДАГОГІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Умань – 2011

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
ПОБІРЧЕНКО Наталія Семенівна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини, ректор.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, доцент
ВЕРБИЦЬКА Поліна Василівна,
Національний університет «Львівська Політехніка»,
доцент кафедри історії, теорії та практики культури;

кандидат педагогічних наук, доцент
ПОТАШОК Лілія Миколаївна,
Луцький національний технічний університет,
доцент кафедри інженерної педагогіки, психології
та українознавства.

Захист дисертації відбудеться 15 червня 2011 р. об 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 74.053.01 в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини за адресою: 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2).

Автореферат розіслано *13 травня 2011 р.*

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. М. Коляда

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. З перспективами творення нової Української держави відкрилися широкі можливості для розвитку освіти, науки на національно-культурних традиціях з активним використанням гуманітарних надбань і досвіду минулого. Національне виховання – це система поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, створена впродовж віків українським народом і покликана формувати світоглядні позиції та ціннісні орієнтири молоді.

Ідея національного виховання підростаючого покоління втілена в законах України «Про освіту» (1991), «Про вищу освіту» (2002), Державній національній програмі «Освіта»: («Україна XXI століття») (1993), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Концепції національного виховання студентської молоді (2009) та інших державних документах і науково-методичних матеріалах.

Основним завданням сучасної системи національного виховання є формування громадянина, спроможного взяти участь у розбудові держави, зміцненні її незалежності, утвердженні рідної мови в усіх ділянках суспільного життя, відродженні, збереженні та примноженні національної культури. Вирішальним чинником у процесі формування такої особистості виступає національна самосвідомість, яка виявляється в історичній пам'яті, у відчутті свого зв'язку з долею Батьківщини, в національній ідентифікації, тобто у ментальній, духовно-культурній спорідненості зі своїм народом, що творить відповідну сукупність поглядів, оцінок, думок і ставлень. Особливої ваги сьогодні набуває проблема формування національної самосвідомості майбутніх учителів, адже їм довіряють виховання майбутнього інтелекту нації і держави. Сучасній вищій школі належить готувати не просто спеціаліста з тієї чи іншої галузі, а патріота, національно самосвідому особистість, здатну до ефективної розбудови демократичної, правової, соціальної держави.

Проблема національного виховання молоді, зокрема виховання її національної самосвідомості, була предметом дослідження багатьох наук гуманітарної галузі.

Самосвідомість особистості та її структура розглядалися філософами (В. Біблер, М. Грушевський, Д. Донцов, Г. Сковорода та ін.). У визначення поняття самосвідомості та механізмів її формування вагомий внесок зробили такі вчені, як Б. Ананьєв, Л. Виготський, К. Платонов, С. Рубінштейн, П. Чамата та ін. На необхідності розвитку національної самосвідомості наголошували П. Антонович, Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, С. Томашівський, Я. Чепіга та ін.

Основні теоретичні засади генези та формування національної самосвідомості особистості визначено у дослідженнях І. Беха, А. Березіна, М. Боришевського, В. Кузя, В. Оржеховської, Ю. Руденка, К. Чорної та ін. У своїх працях значну увагу вони приділяють українській національній ідеї,

духовності, демократичним засадам навчання і виховання, гуманістичним цінностям. Ознаки національного виховання на етапі сучасних змін у суспільстві вивчають Л. Ваховський, П. Вербицька, О. Коберник, В. Кремень, Д. Пащенко, О. Сухомлинська, П. Щербань та ін. Засоби формування національної самосвідомості молоді розглядають Л. Білас, В. Борисов, А. Іванова-Фрідріх, В. Одарченко, Л. Потапюк та ін.

Вивчення ролі педагогічного краєзнавства у формуванні національної самосвідомості молодого покоління має своє висвітлення у дослідженнях, здійснених такими сучасними науковцями, як А. Аптикєв, Т. Бондаренко, Г. Гуменюк, С. Кривов, В. Матіяш, О. Москаленко, Н. Рудницька, Л. Семеновська, О. Терьохіна та ін.

Цілісну картину розвитку педагогічного краєзнавства розкривають у своїх дослідженнях В. Обозний, Н. Побірченко, Т. Самоплавська, О. Сухомлинська та ін. Вони аргументовано доводять, що краєзнавство позитивно впливало на здобуття знань, формування любові до рідної землі, патріотизму, пізнавальних інтересів.

Аналіз наукової літератури засвідчує, що значна частина робіт вітчизняних дослідників присвячена формуванню національної самосвідомості молоді засобами різних навчальних дисциплін. Однак, проблема формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства цілісно не досліджувалася.

Тим часом актуальність її посилюється виявленими у практиці діяльності вищих педагогічних навчальних закладів суперечностями між: потребою суспільства в національно свідомому учителі та низьким рівнем національної самосвідомості студентів – майбутніх учителів; значною кількістю варіантів трактування, визначення структури і шляхів формування національної самосвідомості та недостатньою їх систематизацією; необхідністю формування національної самосвідомості засобами педагогічного краєзнавства та недостатньою обґрунтованістю педагогічних умов даного процесу; потужним потенціалом засобів педагогічного краєзнавства для формування національної самосвідомості майбутніх учителів та браком науково-методичного забезпечення їх застосування в навчально-виховному процесі вищих закладів освіти.

Отже, необхідність розв'язання виявлених суперечностей, актуальність і недостатня наукова розробленість проблеми зумовили вибір теми дисертації – **«Формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження обраної проблеми здійснювалося відповідно до основних напрямів та завдань фундаментального та прикладного досліджень за рахунок видатків загального фонду державного бюджету, в яких автор брала безпосередню участь: «Педагогічне краєзнавство Черкащини у підготовці

майбутніх учителів», 2005–2007 рр. (державний реєстраційний номер № 0104U010897), «Інтегративна технологія використання педагогічного краєзнавства у дисциплінах гуманітарного циклу як складова підготовки майбутнього вчителя», 2008–2009 рр. (державний реєстраційний номер № 0107U012395), які розроблялися на базі Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України та Національній Академії педагогічних наук України при Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (протокол № 3 від 30.10.2006 р.) та узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 10 від 26.12.2006 р.).

Мета дослідження – визначити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства.

Гіпотеза дослідження. Формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства відбуватиметься більш ефективно за дотримання таких педагогічних умов: активізація наявних знань та уявлень студентів щодо формування національної самосвідомості у контексті вивчення педагогічного краєзнавства; актуалізація позитивної мотивації та особистісного спрямування студента до формування власної національної самосвідомості у процесі вивчення педагогічного краєзнавства; стимулювання у майбутніх учителів емоційно-ціннісного особистісного ставлення до педагогічного краєзнавства, пізнавальної та краєзнавчо-пошукової діяльності.

Відповідно до мети та гіпотези були визначені такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми у педагогічній теорії, визначити поняттєвий апарат дослідження.
2. Визначити структурні компоненти, показники і рівні сформованості національної самосвідомості майбутніх учителів.
3. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства.
4. Розробити навчально-методичне забезпечення реалізації педагогічних умов формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства.

Об'єкт дослідження – процес формування національної самосвідомості майбутніх учителів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства.

Методи дослідження. Для розв'язання визначених завдань використано комплекс взаємодоповнювальних методів дослідження: *теоретичні* – аналіз наукових джерел з проблеми дослідження, що дало змогу визначити об'єкт, предмет, мету дослідження, сформулювати його завдання та уточнити поняттєвий апарат; узагальнення, порівняння, систематизація, за допомогою яких здійснено теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування національної самосвідомості засобами педагогічного краєзнавства; *емпіричні* – бесіди, опитування, анкетування, педагогічний експеримент (констатувальний – для визначення стану сформованості національної самосвідомості майбутніх учителів; формувальний – для перевірки ефективності запропонованих засобів формування національної самосвідомості майбутніх учителів); *статистичні* методи обробки експериментальних результатів дослідження, завдяки яким доведено ефективність впровадження в навчально-виховний процес вищих педагогічних закладів запропонованих педагогічних умов формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася протягом 2005–2010 рр. на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Херсонського державного університету, Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

– *вперше* визначено педагогічні умови формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства (активізація наявних знань та уявлень студентів щодо формування національної самосвідомості у контексті вивчення педагогічного краєзнавства; актуалізація позитивної мотивації та особистісного спрямування студента до формування власної національної самосвідомості у процесі вивчення педагогічного краєзнавства; стимулювання у майбутніх учителів емоційно-ціннісного особистісного ставлення до педагогічного краєзнавства, пізнавальної та краєзнавчо-пошукової діяльності); визначено сутність поняття «педагогічне краєзнавство» (галузь історико-педагогічного знання про особливості розвитку освіти, науки, педагогічної думки, культури місцевого краю, вивчення, збереження та використання регіонального педагогічного досвіду у підготовці майбутнього учителя),

– *уточнено* сутність і зміст понять «національна самосвідомість майбутнього учителя» (сукупність поглядів і оцінок, думок і ставлень, що зумовлюють зміст, рівень і особливості уявлень майбутнього учителя про історію своєї нації, сучасний стан і перспективи особистісного розвитку, а

також про своє місце серед представників інших національностей і характер взаємин з ними), «формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства» (процес, спрямований на оволодіння знаннями з педагогічного краєзнавства, на розвиток духовних здібностей студента у єдності ціннісної оцінки, стійкої мотивації, вольових зусиль в освоєнні педагогічного краєзнавства; на вироблення системи переконань і відповідної поведінки в розв'язанні педагогічних та краєзнавчих завдань);

– *удосконалено* комплекс засобів педагогічного краєзнавства у формуванні національної самосвідомості майбутніх учителів (праці педагогів і діячів культури минулого, інноваційні педагогічні системи, архівні установи та їх фонди, музеї, періодична преса регіону, документація шкіл, предмети педагогічної праці та ін.);

– *дістало подальшого розвитку* визначення компонентів (когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний), показників (володіння мовою своєї нації та шанобливе ставлення до неї; знання про особливості розвитку освіти, науки, педагогічної думки, культури місцевого краю, своєї національної спільноти, вміння робити адекватні висновки з неї; усвідомлення духовних цінностей українського народу, повага до національних і державних символів, гордість за свою Вітчизну, видатних українських діячів, вміння давати оцінку їх діяльності, готовність брати з них приклад; інтерес до оволодіння знаннями з історії українського народу та історії освіти у державі; дбайливе ставлення до культурно-історичних надбань свого народу, до представників інших націй та народів, повага до їхньої культури; гармонійне поєднання особистих і суспільних інтересів, вміння підпорядковувати власні інтереси загальному добру; готовність до вивчення, збереження та використання регіонального педагогічного досвіду у майбутній професійній діяльності) та рівнів (високий, середній, низький) сформованості національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що педагогічні умови формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства, пройшовши експериментальну перевірку, можуть бути реалізовані у практиці сучасних педагогічних закладів освіти; встановлені факти й сформульовані на їх основі висновки можуть бути покладені в основу рекомендацій, спрямованих на забезпечення умов, які сприяють гармонійному розвитку у студента національної самосвідомості та підвищенню ефективності процесу усвідомлення ним себе громадянином України.

Створені у співавторстві підручник «Педагогічне краєзнавство» (гриф МОН України, лист від 16 липня 2008 р. № 14/18-Г-1833) та навчально-методичний посібник «Інтегративна технологія використання педагогічного краєзнавства у дисциплінах гуманітарного циклу» (2010) можуть бути

використані під час викладання навчального спецкурсу «Педагогічне краєзнавство» та лекційного курсу з навчальної дисципліни «Історія педагогіки». Матеріали дослідження використовуються у діяльності Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства при Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

Основні положення, висновки й рекомендації, складені на основі узагальнення дослідницьких матеріалів, розроблений авторський спецкурс «Педагогічне краєзнавство» *впроваджено* в практику роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка про впровадження № 72/01 від 24.01.2011 р.), Херсонського державного університету (довідка про впровадження № 07–11/1507 від 1.11.2010 р.) та Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка про впровадження № 405 від 29.12.2010 р.).

Особистий внесок здобувача у роботах, опублікованих у співавторстві. Особистим авторським внеском у підручнику «Педагогічне краєзнавство» (2008) (співавтори Л. Войтова, І. Гарбузова, Н. Коляда; за загальною редакцією проф. Н. Побірченко) є розроблення змістових модулів «Теоретичні основи педагогічного краєзнавства» та «Педагогічне краєзнавство і сучасність», у навчально-методичному посібнику «Інтегративна технологія використання педагогічного краєзнавства у дисциплінах гуманітарного циклу» (2010) (співавтори І. Албул, В. Полехіна та ін.; за загальною редакцією проф. Н. Побірченко) обґрунтовано комплексний підхід, з'ясовано шляхи і систему методів інтеграції педагогічного краєзнавства у дисципліни гуманітарного циклу.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дослідження обговорювалися на засіданнях Науково-дослідного центру педагогічного краєзнавства подвійного підпорядкування Міністерству освіти і науки, молоді та спорту України та Національній академії педагогічних наук України, науково-дослідної лабораторії «Педагогічне краєзнавство Черкащини» при Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини; доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: ідеї, пошуки, перспективи» (Кіровоград – Павлиш – Київ, 2008), «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (Умань, 2008), «В.О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю: ціннісні виміри в освіті» (Херсон, 2009), «Виховання, освіта, психологія, право: історичний аспект», (Євпаторія, 2009), «Розвиток наукових досліджень» (Полтава, 2010), «Проблеми відродження духовності в умовах глобальної кризи» (Ірпінь, 2010), Восьмих міжнародних Захаренківських педагогічних читаннях: «Формула особистості, людини в закладах освіти» (Черкаси, 2011); *всеукраїнських* – «Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції» (Київ, 2009), «Сучасні технології розвитку професійної майстерності майбутніх учителів» (Умань, 2010), «В. Сухомлинський

і О. Захаренко: вивчати минуле, творити сьогодення, передбачати майбутнє» (Черкаси – Сахнівка, 2010), «Духовно-ціннісні орієнтації молоді в контексті формування патріотичної свідомості» (Ірпінь, 2010), «Радянське минуле в дзеркалі сучасних досліджень з історії педагогіки» (Київ, 2010), «Виховання особистості: погляд крізь духовність» (Київ, 2010); *регіональних* – «Уманщина: здобутки вітчизняних учених» (Умань, 2009); звітних науково-практичних конференціях Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, 2006–2010).

Публікації. Основні положення дисертаційної роботи викладено в 14 одноосібних публікаціях, із них 5 статей опубліковано у фахових виданнях, що входять до переліку, затвердженого ВАК України; 1 підручник з грифом МОН України (у співавторстві), 2 навчально-методичних посібники, 6 тез доповідей у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел (240 найменувань). Робота містить 13 таблиць, 6 рисунків. Загальний обсяг дисертації складає 196 сторінок, із них основного тексту – 164 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, розкрито методи, виокремлено наукову новизну, практичне значення, апробацію, впровадження результатів дослідження, подано відомості про публікації та структуру дисертації.

У **першому розділі** – *«Теоретичні основи формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства»* – з'ясовано ступінь розробленості проблеми формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства, розглянуто історико-педагогічний контекст проблеми формування національної самосвідомості, обґрунтовано сутність понять «національна самосвідомість майбутнього учителя», «педагогічне краєзнавство» та «формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства».

Проведений аналіз наукових досліджень, які висвітлюють окремі аспекти навчально-виховного процесу, показав, що формування національної самосвідомості майбутніх учителів є одним із ключових завдань, які стоять перед вищими навчальними закладами. Але до цього процесу не залучалися всі засоби педагогічної діяльності, зокрема педагогічне краєзнавство. Проблема формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства поки ще не дістала систематичного розкриття, тому залишаються нез'ясованими його потенційні можливості. Зазначене потребує нових науково-практичних підходів до розв'язання проблеми формування

національної самосвідомості студентської молоді, які мають передбачати удосконалення і перебудову змісту, форм та методів підготовки фахівців у галузі виховання, залучення їх до творчого самовираження та збагачення їхнього національно-культурного досвіду.

Враховуючи те, що процес формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства у вищому навчальному закладі ще не має комплексних педагогічних досліджень, наші зусилля були спрямовані на дослідження цієї проблеми в неперервному навчально-виховному процесі вищих педагогічних закладів, відповідно наповнивши його краєзнавчим змістом.

На основі аналізу наукових праць, присвячених засадам виховання (М. Боришевський, Н. Євдокимова, Т. Єрескова, І. Кресіна, Л. Морозова, В. Мухіна, П. Ситник, П. Щербань та ін.), у своєму дослідженні так визначаємо зміст поняття «національна самосвідомість майбутнього учителя» – це сукупність поглядів і оцінок, думок і ставлень, що зумовлюють зміст, рівень і особливості уявлень майбутнього учителя про історію своєї нації, сучасний стан і перспективи особистісного розвитку, а також про своє місце серед представників інших національностей і характер взаємин з ними.

В наукових поглядах учених (І. Бех, В. Борисов, О. Коберник, В. Кузь, Ю. Руденко, А. Фрідріх та ін.) формування національної самосвідомості особистості трактується як процес пізнання національно-культурної самобутності нації, а національна самосвідомість особистості – як властивість людини, яка визначає її як національно свідомого індивіда, що належить до певної нації, оберігає і розвиває всі її надбання – мову, культуру, традиції.

Розвиток національної свідомості є одним із основних завдань краєзнавства, що ставить перед ним суспільство, зокрема в галузі освіти. Проблеми краєзнавчої освіти розглядаються у працях багатьох сучасних учених, як-то О. Баркова, В. Борисова, М. Мілонова, А. Даринського, П. Іванова, Ю. Кононова, В. Корнеєва, В. Обозного, А. Разгон, М. Стельмаховича, І. Пруса, П. Тронька, К. Строева, А. Сиротенка та ін.

Відповідно до результатів аналізу психолого-педагогічних праць П. Вербицької, Р. Берези, Л. Білас, Т. Бондаренко, С. Борисової, О. Гевко, П. Горохівського, Г. Гуменюк, В. Одарченко, Л. Потапюк, нами було визначено структурні компоненти національної самосвідомості майбутніх учителів: когнітивний (знання), емоційно-ціннісний (ставлення, мотиви), діяльнісно-практичний (практичні вміння і навички) та виокремлено їх показники.

Встановлено, що одним із основних виховних засобів формування національної самосвідомості майбутніх учителів є педагогічне краєзнавство, яке трактується нами як галузь історико-педагогічного знання про особливості розвитку освіти, науки, педагогічної думки, культури місцевого краю, вивчення, збереження та використання регіонального педагогічного досвіду у підготовці майбутнього учителя.

Пріоритетним завданням педагогічного краєзнавства є вивчення, збереження та нагромадження цінностей педагогічної культури краю, що сприятиме розвитку у майбутніх учителів таких професійних якостей, як творчий підхід до педагогічного процесу; прагнення до професійного зростання; потреба в організації своєї діяльності з урахуванням специфіки рідного краю; залучення до історії своєї малої батьківщини; опора на значущі погляди авторитетних педагогів, використання їх у своїй професійній діяльності; розвиток інтересу до архівних джерел тощо. Педагогічне краєзнавство збагачує систему педагогічних знань студентів, сприяє набуттю ними дослідницьких умінь, надає можливість використовувати самостійно здобутий матеріал у подальшій професійній діяльності.

Синтезувавши знання з педагогіки, психології, філософії, соціології та інших наук, ми трактуємо поняття «формування національної самосвідомості засобами педагогічного краєзнавства» як багатогранний процес неперервної, активної теоретичної і практичної діяльності у ВНЗ, спрямованої на оволодіння студентами знаннями з педагогічного краєзнавства, на розвиток їхніх духовних здібностей у поєднанні ціннісної оцінки, стійкої мотивації, вольових зусиль у ставленні до педагогічного краєзнавства на позитивному емоційному фоні; на вироблення системи переконань і відповідної поведінки у розв'язанні педагогічних та краєзнавчих завдань.

У другому розділі – *«Педагогічні умови формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства»* – визначено педагогічні умови формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства та обґрунтовано зміст, форми і методи їх використання у навчально-виховному процесі вищої школи.

У результаті аналізу досліджуваної проблеми визначено такі педагогічні умови, що дають змогу ефективно здійснювати формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства: активізація наявних знань та уявлень студентів щодо формування національної самосвідомості у контексті вивчення педагогічного краєзнавства; актуалізація позитивної мотивації та особистісного спрямування студента до формування власної національної самосвідомості у процесі вивчення педагогічного краєзнавства; стимулювання у майбутніх учителів емоційно-ціннісного особистісного ставлення до педагогічного краєзнавства, пізнавальної та краєзнавчо-пошукової діяльності.

З метою аналізу стану сформованості національної самосвідомості у майбутніх учителів було проведено пошуковий етап експерименту, який дозволив нам зробити висновок, що формування означеної якості буде ефективним за умови поєднання знання, мотивації та дії.

На основі аналізу науково-педагогічних досліджень визначено критерії сформованості національної самосвідомості майбутніх учителів (цілісність знань, усвідомлення національної належності, шанобливе ставлення до

культури, історії, мови, відповідальність за національні інтереси, практична участь у розвитку педагогічного краєзнавства), які є ідентичними визначеним структурним компонентам цієї якості: когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний.

До показників розвитку когнітивного компонента зараховуємо: володіння мовою своєї нації та шанобливе ставлення до неї; знання майбутніми учителями основних ознак національної спільноти, з якою вони себе ідентифікують, шанобливе ставлення до історії рідного краю; знання про особливості розвитку освіти, науки, педагогічної думки, культури місцевого краю, вміння робити адекватні висновки з неї; обізнаність із сучасними подіями в країні, усвідомлення необхідності відповідального ставлення до національних інтересів.

Серед показників, що свідчать про сформованість емоційно-ціннісного компонента, виділяємо: емоційно-позитивне ставлення до духовних цінностей українського народу, національних і державних символів, вміння аналізувати і оцінювати діяльність видатних українських діячів, готовність брати з них приклад, інтерес до оволодіння знаннями з історії українського народу та історії освіти у регіоні; потреба керуватися ними у житті, бажання діяти відповідним чином.

Під час аналізу діяльнісно-практичного компонента національної самосвідомості майбутніх учителів звертали увагу на такі показники: готовність послуговуватися духовними цінностями українського народу у власній поведінці, передбачати наслідки власних дій і нести за них відповідальність, покладати на себе обов'язок, дбайливе ставлення до культурно-історичних надбань свого народу, до представників інших націй та народів, гармонійне поєднання особистих і суспільних інтересів, вміння підпорядковувати власні інтереси загальному добру; готовність працювати на благо Батьківщини, вивчати, зберігати та використовувати регіональний педагогічний досвід у майбутній професійній діяльності.

Як засвідчив аналіз, у педагогічній практиці загальноосвітніх навчальних закладів недостатньо використовуються сучасні методики, науково-педагогічні досягнення та досвід кращих учителів у формуванні національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства. Аналіз теоретичних підходів до процесу, що вивчається, і логіка нашого дослідження дали змогу виділити комплекс методів ефективного формування національної самосвідомості студентів засобами педагогічного краєзнавства в освітньому просторі вищого навчального закладу.

Предметною підтримкою навчально-виховного процесу є засоби педагогічного краєзнавства у формуванні національної самосвідомості майбутніх учителів, до яких відносяться праці педагогів і діячів культури минулого, інноваційні педагогічні системи, періодична преса регіону, документація шкіл, предмети педагогічної праці, архівні установи і їх фонди,

музеї та ін. Їхнє використання дає конкретні, достовірні й об'єктивні факти, що фіксують певні критерії, рівень ставлення майбутніх учителів до праці та інших видів діяльності.

У третьому розділі – «Експериментальна перевірка педагогічних умов формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства» – виявлено вихідний рівень сформованості національної самосвідомості майбутніх учителів; експериментально перевірено педагогічні умови формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства; розкрито зміст і методику організації та проведення формувального експерименту та проведено аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.

Дослідно-експериментальна робота щодо формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства проводилася в природних умовах навчально-виховного процесу Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та Інституту психології, історії та соціології Херсонського державного університету. Експериментом були охоплені 480 студентів обох університетів.

Наукові висновки щодо розрізнення критеріїв, показників, рівнів певних характеристик послужили підґрунтям для визначення трьох рівнів – високого, середнього, низького, які характеризують когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний компоненти сформованості національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства.

Високий рівень сформованості національної самосвідомості майбутніх учителів характеризують глибокі знання про свої національні ознаки (мова, історія, культура, особливості ментальності та національного характеру) та особливості розвитку освіти, науки, педагогічної думки, культури місцевого краю; прагнення свідомого поповнення своїх знань та усвідомлення необхідності застосовувати їх на практиці; сформованість національних та патріотичних почуттів, переживання особистістю позитивного емоційного ставлення до національної духовної та матеріальної культури, інтересу і бажання постійно поповнювати свої знання про історію розвитку освіти в регіоні; особисте занепокоєння проблемами національного державотворення; здатність оцінювати явища та прояви сучасного суспільного життя в Україні; сформованістю виконавських умінь та навичок зберігати і використовувати регіональний педагогічний досвід у майбутній професійній діяльності, здатність застосовувати знання і вміння в різних видах практичної діяльності; прагненням до соціальної творчості; здатність приймати загальнолюдські та національні цінності до власної системи життєвих орієнтирів та керуватися ними в діяльності, ініціативність у вирішенні краєзнавчих ситуацій.

Середній рівень сформованості національної самосвідомості майбутніх учителів характеризується неповною цілісністю культурних знань, знань з історії своєї національної спільноти; умінням давати оцінку фактам, процесам і

явищам національного буття, але не завжди сформованим умінням творчого використання історичного вітчизняного освітнього досвіду в сучасних умовах; не зовсім чітким розумінням сутності національного інтересу та готовністю діяти відповідно до нього, недостатньо сформованим відчуттям власної відповідальності за долю нації, народу; неповним бажанням здійснення активних дій майбутніми учителями щодо реалізації себе в соціокультурній діяльності українознавчого спрямування (участь у виховних заходах, пропаганда знань з історії, культури, освіти українського народу серед інших, запобігання неповажливому ставленню до інших національних традицій і культур; прагнення оволодівати українською мовою, спілкуватися нею).

Низький рівень сформованості національної самосвідомості майбутніх учителів характеризується поверховими знаннями рідної мови та історії України, низьким рівнем обізнаності студентів з історії освіти регіону, досвіду учених, учителів, шкіл області, слабка обізнаність із сучасними найважливішими подіями в країні, нерозуміння сутності національної самосвідомості; відсутністю проявів любові до рідної землі, своєї нації, гордості за свою Вітчизну, її видатних діячів; невміння співпереживати, давати об'єктивну самооцінку; байдужість до майбутнього України; поверховими уявленнями про краєзнавчу діяльність у школі, пасивністю, відсутністю ініціативи й бажання займатися краєзнавчою діяльністю; нездатність бережливо ставитися до суспільної власності; відсутність гармонії у поєднанні особистих і суспільних інтересів; невміння підпорядковувати власні інтереси загальному добру; невиконання обіцянок; слабке володіння й спілкування рідною мовою; небажання творчої праці в інтересах поступу нації.

У результаті обрахунків встановлено, що рівень сформованості когнітивного компонента національної самосвідомості майбутніх учителів у контрольній групі становить 41,5 %, у експериментальній – 42,0 %; емоційно-ціннісного компонента у контрольній групі складає 43,0 %, у експериментальній – 43,5 %; діяльнісно-практичного компонента у контрольній групі складає 42,5 %, у експериментальній – 43,5 %.

У ході констатувального експерименту був виявлений низький рівень знань студентів з педагогічного краєзнавства. Однак студенти визнавали необхідність вивчення педагогічно-краєзнавчого матеріалу, мотивуючи потребою знати рідний край. Результати констатувального експерименту підтвердили припущення про те, що традиційна система використання педагогічного краєзнавства у системі роботи вищого навчального закладу недостатньо сприяє розвитку національної самосвідомості майбутніх учителів і допомогли визначити основні напрями вдосконалення змісту і методики виховання, стратегію експериментального дослідження.

На основі результатів констатувального експерименту ми дійшли висновку про реальну можливість розв'язання педагогічної проблеми

формування національної самосвідомості студентської молоді засобами педагогічного краєзнавства шляхом створення методики формування національної самосвідомості студентів у процесі вивчення ними спецкурсу «Педагогічне краєзнавство»; спрямування означеної методики на практичне засвоєння теоретичних знань з педагогічного краєзнавства; уникнення поверховості в розкритті ідейно-морального, духовного потенціалу педагогічного краєзнавства; використання краєзнавчо-пошукової роботи з метою поліпшення процесу виховання в частині формування національної самосвідомості студентства, піднесення її на вищий рівень.

Робота в експериментальній групі, крім традиційної бази навчально-виховного процесу (університет), проводилася в Науково-дослідному центрі педагогічного краєзнавства, науково-дослідній лабораторії «Педагогічне краєзнавство Черкащини».

У результаті реалізації педагогічних умов у процесі педагогічного експерименту загальний приріст рівня національної самосвідомості студентів експериментальної групи склав: когнітивний компонент – 45,0 %, емоційно-ціннісний – 42,0 %, діяльнісно-практичний – 47,6 %. Для контрольної групи відповідно – 23,6 %, 22,0 %, 23,0 %.

Порівнюючи результати констатувального та формувального експериментів, можемо констатувати, що рівень когнітивного, емоційно-ціннісного та діяльнісно-практичного компонентів студентів експериментальної групи змінився із низького на високий; контрольної групи – з низького на середній.

За відсотковим співвідношенням високий рівень відображається в межах від 75 % до 100 %, середній – від 45 % до 74 %, низький – від 1 % до 44 %.

Порівняльний розподіл студентів контрольної та експериментальної груп за рівнями сформованості національної самосвідомості згідно з результатами констатувального етапу експерименту та заключних зрізів наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка рівнів національної самосвідомості майбутніх учителів

Національна самосвідомість (компоненти)	Група	Зрізи					
		I		II		III	
		бал	%	бал	%	бал	%
Когнітивний	ЕГ	2,1	42,0	4,05	79,0	4,35	87,0
	КГ	2,1	41,5	3,23	54,2	3,28	65,6
Емоційно-ціннісний	ЕГ	2,18	43,5	4,0	69,8	4,28	85,6
	КГ	2,2	43,0	3,18	46,4	3,25	65,0
Діяльнісно-практичний	ЕГ	2,1	43,5	3,83	71,4	4,48	89,6
	КГ	2,13	42,5	3,23	41,0	3,28	65,6
Разом	ЕГ	2,13	42,5	3,96	73,4	4,37	87,4
	КГ	2,14	42,9	3,21	47,2	3,27	65,4

Результати дослідно-експериментальної роботи вказують на ефективність всієї розробленої методики формування національної самосвідомості майбутніх учителів, на позитивні зміни у національній самосвідомості студентів експериментальної групи. Якщо у студентів контрольної групи рівень національної самосвідомості змінився із незначним відхиленням, то в експериментальній групі він став значно вищим.

Результати дослідження дають підстави для висновків, що підтверджують гіпотезу та засвідчують виконання поставлених завдань.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено науково-теоретичне узагальнення досліджуваної проблеми, представленої у вигляді теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки педагогічних умов формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства.

1. Доведено, що проблема формування національної самосвідомості майбутніх учителів, яка знайшла всебічне висвітлення у філософських і психолого-педагогічних дослідженнях минулого й сучасності, і нині не втратила своєї актуальності. Водночас з'ясовано, що формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства не було предметом окремого дослідження і є недостатньо розробленим. У результаті вивчення філософської, соціологічної, психологічної та педагогічної літератури з проблеми дослідження уточнено сутність і структуру поняття «національна самосвідомість майбутнього учителя» як сукупність поглядів і оцінок, думок і ставлень, що зумовлюють зміст, рівень і особливості уявлень майбутнього учителя про історію своєї нації, сучасний стан і перспективи особистісного розвитку, а також про своє місце серед представників інших національностей і характер взаємин з ними. Особливе місце серед засобів формування національної самосвідомості майбутніх учителів займає педагогічне краєзнавство – галузь історико-педагогічного знання про розвиток освіти, науки, педагогічної думки, культури місцевого краю, вивчення, збереження та творче використання регіонального педагогічного досвіду в теорії та практиці сучасних освітніх закладів і може оптимізувати процес формування національної самосвідомості майбутніх учителів.

Формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства визначається нами як багатогранний процес неперервної, активної теоретичної і практичної діяльності у ВНЗ, спрямованої на оволодіння знаннями з педагогічного краєзнавства, на розвиток духовних здібностей студента у поєднанні ціннісної оцінки, стійкої мотивації, вольових зусиль у ставленні до педагогічного краєзнавства на позитивному емоційному фоні; на вироблення системи переконань і відповідної поведінки в розв'язанні педагогічних та краєзнавчих завдань.

2. Визначено структурні компоненти національної самосвідомості (когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісно-практичний), їхні показники (володіння мовою своєї нації та шанобливе ставлення до неї; знання про особливості розвитку освіти, науки, педагогічної думки, культури місцевого краю, своєї національної спільноти, вміння робити адекватні висновки з неї; усвідомлення духовних цінностей українського народу, повага до національних і державних символів, гордість за свою Вітчизну, видатних українських діячів, вміння давати оцінку їх діяльності, готовність брати з них приклад; інтерес до оволодіння знаннями з історії українського народу та історії освіти у державі; дбайливе ставлення до культурно-історичних надбань свого народу, до представників інших націй та народів, повага до їхньої культури; гармонійне поєднання особистих і суспільних інтересів, вміння підпорядковувати власні інтереси загальному добру; готовність до вивчення, збереження та використання регіонального педагогічного досвіду у майбутній професійній діяльності) та рівні (високий, середній, низький) сформованості національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства.

3. Теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства: активізація наявних знань та уявлень студентів щодо формування національної самосвідомості у контексті вивчення педагогічного краєзнавства; актуалізація позитивної мотивації та особистісного спрямування студента до формування власної національної самосвідомості у процесі вивчення педагогічного краєзнавства; стимулювання у майбутніх учителів емоційно-ціннісного особистісного ставлення до педагогічного краєзнавства, пізнавальної та краєзнавчо-пошукової діяльності.

Засобами педагогічного краєзнавства у формуванні національної самосвідомості виступають праці педагогів і діячів культури минулого і сучасності, інноваційні педагогічні системи, періодична преса регіону, документація шкіл, предмети педагогічної праці, архівні установи і їхні фонди, музеї та ін.

У результаті реалізації педагогічних умов у процесі дослідно-експериментальної роботи 88,0 % студентів експериментальної групи за когнітивним, 88,0 % за емоційно-ціннісним та 89,0 % за діяльнісно-практичним компонентами наблизилися до високого рівня сформованості національної самосвідомості.

4. Розроблено навчально-методичне забезпечення процесу формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства, зокрема: методику діагностування рівнів сформованості національної самосвідомості майбутніх учителів; програму спецкурсу «Педагогічне краєзнавство» відповідно до вимог кредитно-модульної системи навчання, підручник «Педагогічне краєзнавство» (гриф МОН України, лист від 16.07.2008 р. № 14/18-Г-1833), визначено тематику практичних занять та

самостійної пошуково-дослідницької діяльності студентів з педагогічного краєзнавства.

Програмою спецкурсу передбачено використання системи форм і методів (лекції, практичні заняття, круглі столи, дискусії, семінари, конференції тощо), що забезпечили оволодіння студентами знаннями про національну спільноту на прикладі краєзнавчого матеріалу; виробили у них мотивацію до формування національної самосвідомості, вміння систематизувати краєзнавчий матеріал.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів цієї багатогранної проблеми. Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на вивчення ефективності комплексного впливу педагогічного краєзнавства на формування професійної компетентності майбутніх учителів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Навчально-методичні видання

1. Педагогічне краєзнавство : підручник / Н. І. Ревнюк, Л. В. Войтова, І. В. Гарбузова, Н. М. Коляда ; за заг. ред. Н. С. Побірченко. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2008. – 132 с. (гриф МОН України, лист від 16.07.2008 р. № 14/18-Г-1833)

2. Інтегративні технології у вищій школі : навчально-методичне видання / Н. І. Ревнюк, І. В. Албул [за заг. ред. Н. С. Побірченко]. – Умань : РВЦ «Софія», 2009. – 60 с.

3. Інтегративна технологія використання педагогічного краєзнавства у дисциплінах гуманітарного циклу : навч.-метод. посіб. / за заг. ред. Н. С. Побірченко. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2009. – 160 с.

Статті у наукових фахових виданнях, внесених до переліку, затвердженого ВАК України

4. Ревнюк Н. І. Формування національної самосвідомості в педагогічній концепції Василя Сухомлинського / Н. І. Ревнюк // Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – Вип. 78 (1). – С. 154–159.

5. Ревнюк Н. І. В. О. Сухомлинський про виховні основи формування особистості / Н. І. Ревнюк // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. – Херсон : Видавництво ХДУ, 2009. – Вип. 54. – С. 216–220.

6. Ревнюк Н. І. Виховні основи формування особистості у спадщині В. Сухомлинського / Н. І. Ревнюк // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – Черкаси : Видавництво ЧНУ, 2010. – Спецвип., ч. І. – С. 139–142.

7. Ревнюк Н. І. Формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства / Н. І. Ревнюк // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. –

Кам'янець-Подільський : Видавець Зволейко Д. Г., 2010. – Вип. 14, кн. 2. – С. 492–501.

8. Ревнюк Н. І. Виховний потенціал педагогічного краєзнавства у формуванні національної самосвідомості майбутніх учителів / Н. І. Ревнюк // Проблеми підготовки сучасного вчителя : зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / ред. кол. : Побірченко Н. С. (гол.ред) [та ін.]. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2010. – Вип. 1. – С. 188–194.

Тези доповідей та матеріали наукових конференцій

9. Ревнюк Н. І. Формування національної самосвідомості у педагогічній концепції Олександра Захаренка / Н. І. Ревнюк // Організаційно-методичне забезпечення неперервної освіти в умовах реформаційних процесів : матеріали шостих Всеукр. Захаренківських пед. читань / за заг. ред. Прокопенко Л. І. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2009. – С. 66–67.

10. Ревнюк Н. І. Олександр Захаренко про формування національної самосвідомості / Н. І. Ревнюк // Формула особистості, людини в закладах освіти : матеріали восьмих міжнар. Захаренківських пед. читань / за заг. ред. Прокопенко Л. І. – Черкаси : Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2009. – С. 73–74.

11. Ревнюк Н. І. Технологія використання педагогічного краєзнавства у формуванні національної самосвідомості майбутніх учителів / Н. І. Ревнюк // Виховання, освіта, психологія, право : історичний аспект : матеріали міжн. наук.-практ. конф. студ. та молодих учених. – Євпаторія : РІО РВНЗ КГУ, 2009. – С. 172–175.

12. Ревнюк Н. І. Формування національної самосвідомості української молоді як наукова проблема / Н. І. Ревнюк // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції : зб. матеріалів XII Всеукр. наук.-практ. конф., (Київ, 13–15 трав. 2009 р.) : у 2-х т. / ред. кол.: І. І. Тимошенко (відп. ред.) та [ін.]. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2009. – Т. 2 – С. 226–229.

13. Ревнюк Н. І. Педагогічне краєзнавства як засіб формування національної самосвідомості майбутніх учителів / Н. І. Ревнюк // Розвиток наукових досліджень – 2009 : матеріали п'ятої міжн. наук.-практ. конф., (Полтава, 23–25 лист. 2009 р.). – Полтава : Вид-во «Інтерграфіка», 2009. – Т. 10. – С. 44–47.

14. Ревнюк Н. І. Особливості використання педагогічного краєзнавства у навчально-виховному процесі / Н. І. Ревнюк // Проблеми відродження духовності в умовах глобальної кризи : матеріали Ірпінських міжн. наук.-пед. читань : в 2 ч. – Ірпінь : Національний університет ДПС України, 2010. – Ч. 1. – С. 75–79.

АНОТАЦІЇ

Ревнюк Н. І. Формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, 2011.

У дисертації проаналізовано стан розробленості проблеми формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства. Розкрито структурні компоненти, показники і рівні сформованості національної самосвідомості майбутніх учителів.

Теоретично обґрунтовано педагогічні умови формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства (активізація наявних знань та уявлень студентів щодо формування національної самосвідомості у контексті вивчення педагогічного краєзнавства; актуалізація позитивної мотивації та особистісного спрямування студента до формування власної національної самосвідомості у процесі вивчення педагогічного краєзнавства; стимулювання у майбутніх учителів емоційно-ціннісного особистісного ставлення до педагогічного краєзнавства, пізнавальної та краєзнавчо-пошукової діяльності).

Розроблено навчально-методичне забезпечення реалізації педагогічних умов формування національної самосвідомості майбутніх учителів засобами педагогічного краєзнавства.

Ключові слова: національна самосвідомість майбутніх учителів, формування національної самосвідомості, педагогічне краєзнавство, засоби педагогічного краєзнавства.

Ревнюк Н. И. Формирование национального самосознания будущих учителей средствами педагогического краеведения. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Уманский государственный педагогический университет имени Павла Тычины, Умань, 2011.

В диссертации осуществлено теоретическое обобщение и предложено новое решение научной проблемы формирования национального самосознания будущих учителей средствами педагогического краеведения, определены компоненты, показатели и уровни его сформированности, обоснованы принципы применения методики формирования национального самосознания будущих учителей средствами педагогического краеведения.

Установлено, что проблема формирования национального самосознания будущих учителей, которая нашла всестороннее освещение в философских и психолого-педагогических исследованиях прошлого и современности, и сейчас не потеряла своей актуальности. Вместе с тем выяснено, что формирование

национального самосознания будущих учителей средствами педагогического краеведения не было предметом отдельного исследования и является недостаточно разработанным.

Доказано, что педагогическими условиями формирования национального самосознания средствами педагогического краеведения является: активизация имеющихся знаний и представлений студентов относительно формирования национального самосознания в контексте изучения педагогического краеведения; актуализация позитивной мотивации и личностного направления студента до формирования собственного национального самосознания в процессе изучения педагогического краеведения; стимулирование у будущих учителей эмоционально ценностного личностного отношения к педагогическому краеведению, познавательной и краеведческо-поисковой деятельности.

В процессе исследования уточнена сущность и содержание понятия «национальное самосознание будущего учителя», которая определяется как совокупность взглядов и оценок, мнений и отношений, предопределяющих содержание, уровень и особенности представлений будущего учителя об истории своей нации, современное состояние и перспективы личностного развития, а также о своём месте среди представителей других национальностей и характер взаимоотношений с ними, а также «педагогическое краеведение», которое рассматривается как историко-педагогическое знание об особенностях развития образования, науки, педагогической мысли, культуры местного края, изучение, сохранение и использование регионального педагогического опыта в подготовке будущего учителя. Средствами педагогического краеведения в формировании национального самосознания выступают: труды педагогов и деятелей культуры прошлого и современности, передовые педагогические системы, периодическая печать региона, документация школ, предметы педагогического труда, архивные учреждения и их фонды, музеи и др.

Ключевые слова: национальное самосознание будущих учителей, формирование национального самосознания, педагогическое краеведение, средства педагогического краеведения.

Revnyuk N. I. The formation of future teachers national self-consciousness by means of pedagogical regional ethnography. – Manuscript.

Thesis for a Candidate degree, speciality 13.00.07 – theory and methods of upbringing. – Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna, Uman, 2011.

Theoretical generalization was carried out and future teachers self-consciousness by means of pedagogical regional ethnography new scientific problem solving was proposed; pedagogical conditions of this process were discovered, the formation levels were defined, the principles of future teachers self-consciousness by

means of pedagogical regional ethnography formation methodology application were grounded.

It is proved that the essence of pedagogical regional ethnography means application consists in factual, scientific methodological, material and technical, information and psychological process of future teachers national self-consciousness formation providing, as well as the system diagnostics and this process control. The criteria system of future teachers personality national self-consciousness formation determination (cognitive, emotional, value, active and practical) was developed. Methods and forms of future teachers national self-consciousness formation by means of pedagogical regional ethnography were proved.

Key words: future teacher national self-consciousness, national self-consciousness formation, pedagogical regional ethnography, means of pedagogical regional ethnography.

Підписано до друку 10.05.2011 р. Формат 60x90/16.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100. Зам. 19.

«Видавництво “Науковий світ”»®
Свідоцтво ДК № 249 від 16.11.2000 р.
м. Київ, вул. Боженка, 17, оф. 414.
200-87-13, 200-87-15, 050-525-88-7